

**BİR RUM EĞİTİMCİNİN GÖZÜNDEN 19. YÜZYIL SONLARINDA
MANİSA VE CİVAR KÖYLERİNDE NÜFUS VE EĞİTİM*****Melih AKDENİZ¹****Öz**

Manisa, Türk fethini izleyen süreç içerisinde demografik olarak homojen bir hale gelmiştir. Bununla birlikte sonraki yüzyıllarda bölgede Türklerle beraber Rum, Ermeni ve Yahudi nüfusun da yoğunlaştığı görülür. Bu çerçevede özellikle 19. yüzyılın sonlarında Anadolu'daki Rum nüfusun yoğun olarak bulunduğu yerleşimlerden biri de Manisa olmuştur. Manisa ve çevresine ilk geldikleri dönemde oldukça yoksul olan bu nüfus ilk aşamada bölgedeki büyük tarım arazilerinde çalışarak yaşamlarını idame ettirmişlerdir. İlerleyen yıllarda ise zenginliklerini artırmışlar, zamanında ücretli çalıştıkları arazileri satın almaya başlamışlardır. Böylece Manisa, Rum göçmenler için oldukça cazip bir yer haline gelmiştir. Nüfus açısından büyüyen ekonomik olarak da oldukça güçlenen bu Rum nüfusun eğitim alanında oldukça faal olduğu bilinmektedir. 19. yüzyıla geldiğimizde sadece Manisa merkezinde değil, Rum nüfusun bulunduğu yakın köylerde de okullar açmışlar ve entelektüel gelişimlerini sürdürmüşlerdir. Çalışmamız bir dönem kaynağı ışığında Manisa ve yakın köylerindeki nüfus ve eğitim verilerini aktarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Manisa, Nüfus, Eğitim, Manisa Köyleri

**POPULATION AND EDUCATION IN MANISA AND ITS VILLAGES
THROUGH THE EYES OF A GREEK EDUCATOR AT THE END OF
THE 19TH CENTURY****Abstract**

Manisa has become demographically homogeneous in the duration following the Turkish conquest. However, we have seen that Greek, Armenian and Jewish population are also concentrated in the region besides Turks in the following centuries. Within this scope, Manisa was one of the settlements in this area where the Greek population in Anatolia was settled intensively especially in the late 19th century. This population, which was very poor when they came to Manisa and its villages, has firstly lived on by working in large agricultural fields in the region. In the following years, they have started to increase their wealth and have begun to purchase the fields where they have worked for paid employment in time. Thus, Manisa

* Hazırlık sürecindeki teşvikinden ve çalışmaya katkılarından ötürü Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Berber'e teşekkürlerimi sunarım.

¹ Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü. mail: melihakdeniz@hotmail.com

has become a very attractive place for the Greek immigrants. It is known that this Greek population, which has grown in terms of population and has become stronger economically, is very active in the field of education. By 19th century, they have founded schools and have continued their intellectual development not only in the center of Manisa but also in the nearby villages where the Greek population was located. Our study provides information on population and education in Manisa and its nearby villages depending on a source from this period.

Keywords: Manisa, Population, Education, Villages of Manisa

Giriş

Bu çalışma 19. yüzyılın sonlarında İzmir’de faaliyet göstermiş olan bir Rum eğitim derneğinin yayın organı dergide yayınlanmış iki yazı temel alınarak hazırlanmıştır.

“Omiros” (Ὅμηρος)² dergisi 1873-1878 yılları arasında İzmir’deki Rum “Eğitim Derneği” (Filekpedeftiko Silogo-Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο) tarafından çıkarılmıştır. Dergi ilk yılından itibaren her sene 12 sayı olarak çıkarken son yıl olan 1878’de 6 sayı çıkmış, toplamda 66 sayıya ulaşmıştır.

Her ay ortalama 60-70 sayfalık fasiküller halinde yayınlandığı ve 12 sayının sonunda bir cildin oluştuğu anlaşılmaktadır.

Derginin işlediği konulara baktığımızda ise oldukça geniş bir yelpaze ile karşılaşmaktayız. Tarihî konuların yanı sıra derneğin çalışma amacı ile alakalı olarak eğitim ile ilgili yazılara ağırlık verilirken; şiir, edebiyat, coğrafya, dinî konular, arkeoloji, sosyal bilimler ve güncel siyaset gibi meselelerle alakalı da pek çok yazı vardır. Her sayıda farklılık göstermekle birlikte dergi sayılarında ortalama 8-10 kadar yazıya yer verilmiştir.

Omiros dergisinin ilk cildi 1873’te İzmir’de P. Markopulu Matbaası’nda basılmış, daha sonraki tüm ciltler ise Basın Matbaası’ndan çıkmıştır. Cilt kapaklarından anlaşıldığı kadarıyla bu matbaa “İzmir’de Evanjelik Okulu içinde no. 8’de” faaliyet göstermiştir.

Bizim faydalandığımız yazılar ise derginin iki ayrı sayısında üç kısım olarak yayınlanmıştır. İlk iki kısım Cilt 2 (1874) Sayı 12’de, üçüncü kısım ise Cilt 3 (1875) Sayı 2’de bulunmaktadır.

Yazının ilk kısmı aslında dergi editörlüğü tarafından hazırlanan bir tanıtımdır. Bunda bölgeye genel bir bakış bulunmaktadır. Anadolu’da yaşayan Rum toplumunda cehaletin

² Homeros

oldukça derin olduğu ve bunun toplum yaşantısı açısından zararlarına değinildikten sonra dinî mercilerin bu karanlığın aydınlanmasına yönelik çalışmaları açıklanmakta ve bunların desteklenmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Uzunca bir dinî söylemin yer aldığı tanıtım yazısı kilise merkezli bir bakış sergilemektedir. Editörün uzun bir girişin ardından asıl mesele olan eğitime odaklandığı görülmektedir. Sistematik öğretimin gerekliliği, öğretmenlerin kendilerini metot olarak geliştirmelerinin elzem oluşu ve eğitimdeki aksaklıklar gibi konular dile getirildikten sonra bu konuların düzeltilmesine yönelik çözüm önerileri sıralanır. Buna göre; Anadolu'da gelecekteki eğitim-öğretim faaliyeti için uygun bir program oluşturulmalı, dernek ve toplum arasında kalifiye öğretmenlerin ücreti gibi konularda anlaşılmalı, Avrupa'daki benzer kulüpler örnek alınmalı, Hristiyanlık inancını ve eğitimini yaymak amacıyla Atina ve İstanbul'da iki merkezli bir kasaya (bütçeye) sahip olunmalıdır.

Yazıların bizim için önem taşıyan kısmı ise Manisa kenti ve civarındaki köylerle ilgili bilgilerin verildiği ikinci ve üçüncü kısımlardır.

İkinci kısım "*İzmir'de Eğitim Derneği Omiros'a*" başlığıyla, derginin 2. cildinin 12. sayısının 471-477. sayfalarında yayınlanmıştır. Üçüncü kısım ise 3. cildin 2. sayısında, "*Manisa Civarındaki Köylerin Fikrî ve Fizikî Durumları Hakkında*" başlığıyla ve 50-52. sayfalarda bulunmaktadır.

Manisa ile alakalı bu yazılar Eğitim Derneği'nin Manisa'daki muhabir üyesi olan H. Daskalaki'nin kaleminden çıkmıştır. Yazarın ismine atfen onun da öğretmen olduğunu varsayıyoruz. Zira Yunancada "*o daskalos-o δάσκαλος*" öğretmen manasına gelirken "*aki-ákı*" ise küçültme eki olarak kullanılır. Buradan yazarımızın isminin kabaca "*Öğretmencik/Hocacık*" manasına geldiğini söyleyebiliriz. Elbette yazarın Manisa'daki ve yakın köylerindeki okullar hakkında bu kadar bilgi sahibi olması da eğitim camiasından geldiğini kanıtlar niteliktedir.

Daskalaki'nin Manisa merkezini işlediği ilk yazısı 7 Ağustos 1874 tarihini taşımaktadır.

Derneğin muhabir üyesi olarak en önemli görevinin; ülke nüfusu konusunda doğru bir istatistik oluşturulmasını da dikkate alarak, bölgenin eğitim-kültür gelişimini aktarmak olduğunu belirten

Daskalaki, bu çerçevede Manisa ve çevresindeki köyler hakkında bilgiler vereceğini açıklamaktadır.³

Manisa Merkezinde Nüfus ve Eğitim

Daskalaki yazısında resmî verilere dayandığını, rakamları hükümet konağından aldığını belirtmektedir.

Buna göre 1874 yılında Manisa kazasında 4.142 hane bulunmaktadır. Bu hanelerde yaşayan nüfus ise milletler bazında ve sadece erkek olarak şöyledir: Osmanlılar (Türkler) 7.060, Hristiyanlar (Rumlar) 2.555, Ermeniler 1.088, Yahudiler 581, Kıptiler 51 ve toplamda 11.335.⁴ Manisa merkez nüfusuna yönelik “*ne kadar erkek, o kadar kadın*” formülünden hareketle 1874 yılında yaklaşık 23.000 kişilik bir nüfustan bahsedebiliriz.

Manisa'nın bu dönemdeki nüfusu üzerinde çeşitli kaynaklar vardır. Bunlar arasında nüfus sayımı, icmâl ve temettûat defterleri gibi resmî veriler ve Manisa'ya gelen seyyahların notları olduğu gibi dönem kaynaklarını inceleyen modern akademik çalışmalar da bulunmaktadır.

Bu cümleden Osmanlı dönemi nüfus çalışmalarında önemli bir kaynak da nüfus yoklamalarıdır. 1842 yılında Saruhan Sancağı'na ait bir yoklama icmali genelde sancağın ve şimdiki konuda kaza merkezinin nüfusuna yönelik oldukça ayrıntılı bilgiler verir. Buna göre 1842 yılında Manisa kazasında 5.581 hanede 11.630 erkek nüfus yaşamaktadır.⁵ Bu nüfusun 2.523'ünü Rumlar, 1.126'sını Ermeniler ve 412'sini de Yahudiler oluşturmaktadır.⁶

Daskalaki'ye zaman olarak en yakın resmî kaynak ise H. 1296 (M. 1878/1879) yılı Aydın Vilayet Salnamesi'dir. Salnameye göre, Manisa'da 12.333 hanede 27.299 nüfus vardır.⁷ Kısa süre içinde

³ H. Daskalakis, “Pros ton en Smirni filekpedeftikon silogon o Omiros”, *Omiros*, Etos 2, Tevhos 12, 1874, s. 471 (X. Δασκαλάκης, “Πρός τόν έν Σμύρνη φιλεκπαιδευτικόν σύλλογον ο Όμηρος”, *Όμηρος*, Έτος Β', Τεύχος 12, 1874, σ. 471).

⁴ H. Daskalakis, “Pros ton en Smirni...” (X. Δασκαλάκης, “Πρός τόν έν Σμύρνη...”), s. 471.

⁵ Nejdet Bilgi, “1842 Yılında Saruhan Sancağı'nın Nüfusu ve İdarî Bölünüşü”, *Manisa Araştırmaları*, Sayı 1, 2001, s. 94.

⁶ Bilgi, “1842 Yılında Saruhan...”, s. 97.

⁷ *Aydın Vilayet Salnâmesi 1296/1879*, s. 117; Nusret Köklü, “Dünkü Manisa'dan Görüntüler”, *Manisa Dergisi*, Sayı 1, 15 Eylül 1992, s. 5; Hilal Ortaç, *Tanzimattan Birinci Meşrutiyete Manisa (İdari, Sosyal, Ekonomik ve Demografik Yapı)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1996, s. 81. Ortaç tezinde nüfusu muhtemelen bir yazım hatası sebebiyle 37.299 olarak kaydetmektedir.

nüfusun yaklaşık 3 bin kişilik bir artışa sahne olduğu düşünülebileceği gibi reel nüfusun bizim kullandığımız “*erkek sayısı x 2*” formülünden biraz daha farklı olabileceği de tahmin edilebilir. Salnamenin daha kesin bir nüfus bilgisi verdiği görülmekle birlikte, Daskalaki'nin zikrettiği rakamların da bu verilere çok uzak olmadığını söyleyebiliriz.

Dönemin bir başka Aydın Vilayet Salnamesi H. 1308 (M. 1890/1891) yılında yayınlanmıştır. Bu salnameye göre Manisa şehri; 18.945'i erkek 17.307'si kadın olmak üzere 36.252 nüfus barındırmaktadır.⁸

H. 1312 (M. 1894) yılı Aydın Vilayet Salnamesi ise oldukça farklı rakamlar verir. Buna göre Manisa şehir nüfusu 9.860 hane içinde 45.920'dir.⁹ Salnamedeki rakamlara bakıldığında şehirde hane sayısı düşerken bu hanelerde yaşayan nüfusun ise ciddi bir oranda arttığı görülür. Bununla birlikte verilen rakamların yine nüfus hesaplamalarında kullanılan “*hane sayısı x 5*” formülüne uyduğunu söylemek gerekir.

Örneklerimizdeki verilere göre Manisa merkez nüfusunun gelişimi bir tabloyla özetlenebilir.

1842	1874	1878/1879	1890/1891	1894
11.630 (Erkek)	11.335 (Erkek)	27.299	36.252	45.920

Manisa merkezinde dört millet meskündür. Bunlar Türkler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdir.

Türkler nüfusun ana unsurudur. Bu dönemde Manisa çarşısındaki neredeyse her meslekte Türkler bulunmakla birlikte daha çok kunduracılık, demircilik, dokumacılık, şekerlik, yorgancılık, berberlik, saraçlık ve nalbantlık alanlarında çalışmaktadırlar. İçlerinde az da olsa tüccar ve bakkal gibi meslekleri icra edenler de bulunmaktadır. Türkler arasında seyrek de olsa Rumca bilen ve konuşanlara da tesadüf edilebilmektedir.¹⁰

Manisa'daki Türk nüfusun eğitim işlerine baktığımızda ise değişik mahallelerde 22 eğitim kurumu olduğu belirtilmekte ise de bunların içinde “*Rüştiye*” üzerinde durulacaktır. Manisa'da ilk rüştiye mektebi 1868 yılında açılmıştır. Manisa halkının bu konudaki isteği ve Aydın valisinin de merkeze olumlu görüşlerini bildirmesi neticesinde okulun açılması yönünde adımlar atılmaya başlanmıştır.

⁸ Nusret Köklü, *Dünkü Manisa*, İkinci Kitap, Ankara, 1970, s. 39.

⁹ Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, TTK Yay., Ankara, 1989, s. 55.

¹⁰ H. Daskalakis, “Pros ton en Smirni...” (X. Διασκαλάκης, “Πρόσ τόν έν Σμύρνη...”), s. 472.

Okulun ilk kadrosu oluşturulurken Darümuallimin mezunu Tirebolulu Ömer Şaban Efendi 625 kuruş aylık maaşla muallim-i evvel olarak atanmış, “mahallince bir nefer muallim-i sâni terfîk” olunması uygun görülerek okulun açılış kararı 1 Haziran 1868’de onaylanmıştır.¹¹ 1873 yılında ise Salim Efendi 95 kuruş aylık maaşla rik’a muallimi olarak atanmıştır.¹²

1874 yılındaki durumu ise Daskalaki’nin yazısında daha ayrıntılı bir şekilde izleyebiliyoruz. Bu yıl içerisinde Manisa Rüştîye’sinde 3 öğretmen görmekteyiz. Muallim-i evvel İbrahim Rüştü Efendi; Türkçe, Arapça, temel coğrafya ve aritmetik derslerini vermekte ve aylık 600 kuruş maaş almaktadır. Muallim-i sâni Manisalı Hüseyin Şakir Efendi’dir, kaligrafi ve okuma-yazma dersleri veren Hüseyin Şakir Efendi aylık 310 kuruş maaş almaktadır. Son olarak ise az önce ismini zikrettiğimiz Salim Efendi karşımıza çıkar. Manisalı olduğunu gördüğümüz Osman Salim Efendi aylık 100 kuruş maaşla okuma-yazma dersleri vermeye devam etmektedir.¹³ Bu arada Hüseyin Şakir Efendi ve Osman Salim Efendi’nin “Manisalı” oldukları belirtilirken, muallim-i evvel İbrahim Rüştü Efendi için böyle bir ifade kullanılmadığını görüyoruz. Bu da muallim-i evvelin Darümuallimin mezunu kişiler arasından merkez tarafından atanırken, diğer öğretmenlerin mahallince seçilmesi usulünü aklımıza getirmektedir.

Bu dönemde Manisa Rüştîye’sine 101 erkek öğrenci devam etmektedir. Bununla birlikte Daskalaki Türkçe okuma-yazma öğrenen 500 çocuktan daha bahsetmektedir. Bunların 150 kadarı kızdır, böylece toplam öğrenci sayısı 600’e ulaşır.¹⁴

Manisa’da yaşayan diğer bir etnik unsur Ermenilerdir. Bu yıllarda Manisa Ermenilerinin durumları ve eğitim hayatları konusunda yine Daskalaki’ye bakacağız. Buna göre; yıllar önce Manisa’ya gelen Ermeniler birbirinden ayrı ve uzak iki mahalle oluşturmuşlardır. Aşağı mahalle “Malta” olarak adlandırılır ve burada yaklaşık 450 hane bulunur, yukarı mahalle ise 150 hane kadardır.¹⁵ Manisa Ermenilerinin neredeyse hepsi çeşitli sanatlarda ustadırlar.

¹¹ Ortaç, s. 63-64.

¹² Ortaç, s. 64.

¹³ H. Daskalakis, “Pros ton en Smirni...” (X. Δασκαλάκης, “Πρόσ τόν έν Σμύρνη...”), s. 472.

¹⁴ H. Daskalakis, “Pros ton en Smirni...” (X. Δασκαλάκης, “Πρόσ τόν έν Σμύρνη...”), s. 472.

¹⁵ Türkçe kaynaklarda “Ermeniyân-ı bâla” ve “Ermeniyân-ı sufla” olarak geçen mahalleler.

Manisa'daki berberlerin çoğu Ermenidir, bununla birlikte dokumacılık, demircilik, kuyumculuk, saatçilik, kunduracılık, aşçılık, terzilik yaparlar. Tüccarlık ve bakkallık yapanlara da rastlanır. Bunun dışında Ermenilerin çoğunun üzüm bağları yahut tarlaları bulunur. Bu yüzden ekonomik olarak maddî durumlarının yerinde olduğu söylenebilir.¹⁶

Manisa'daki Ermenilerin eğitim durumlarına baktığımız zaman; ilk olarak aşağı mahallede biri erkekler diğeri kızlar için iki okulları olduğunu görüyoruz. Erkekler için olanı uzun yıllardan beri faal olmakla beraber kayıt tutmadıklarından 1874'e gelene kadar kaç öğrenci yetiştirdiğini bilmiyoruz. Bu yıla gelindiğinde ise okulda üç öğretmenden eğitim alan 115 öğrenci olduğunu görüyoruz. Bu öğrenciler iki kademede eğitim almaktadır. Üst sınıf 12 yaştan itibaren ve Bay Ohanes'ten temel Ermenice, temel Fransızca, aritmetik, coğrafya, tarih ve din derslerini görmektedir. Muallim-i evvel olduğunu düşündüğümüz Bay Ohanes'in aylık maaşı 300 kuruştur. Alt sınıfın öğretmeni ise Manisalı İsak'tır. Ermenice okuma-yazma, matematikte dört işlem ve güzel yazı derslerini bu öğretmen verir ve ayda 350 kuruş maaş alır.¹⁷ Son olarak Manisalı Haçatur da aylık 150 kuruş maaşla üst sınıfa Türkçe dersleri vermektedir. Öğretmen maaşları kilise sandığından ödenir.¹⁸

Kız okulu ise sadece bir öğretmen tarafından idare edilir. İzmir'den Bayan Vartuis'in eğitim verdiği kız okulunda 50 öğrenci bulunur. Ermenice okuma-yazma, matematikte dört işlem, el işi, dikiş-nakış derslerini veren Vartuis ayda 300 kuruş maaş almaktadır. Yukarı mahallede de 8'i kız olmak üzere toplam 35 kadar öğrencisi bulunan bir okul daha vardır. Buradaki öğrenciler Ermenice okuma-yazma ve Türkçe öğrenmektedirler.¹⁹

Manisa'ya çok uzun yıllar önce yerleşen Yahudiler ise kapalı toplum yapılarıyla dikkat çeker. Çoğu tüccarlık, gümüşçülük, tarım malzemeleri tedariki gibi işlerle meşgul olurlar. 120 kız ve erkek öğrencinin bulunduğu 5 okulları vardır. Öğretmenler tarafından

¹⁶ H. Daskalakis, "Pros ton en Smirni..." (X. Δασκαλάκης, "Πρός τόν έν Σμύρνη..."), s. 473.

¹⁷ Bu öğretmenin, Bay Ohanes'ten fazla maaş alması dikkati çeker, bunun sebebi İsak'ın öğretmenlik formasyonuna sahip olmasıdır.

¹⁸ H. Daskalakis, "Pros ton en Smirni..." (X. Δασκαλάκης, "Πρός τόν έν Σμύρνη..."), s. 473.

¹⁹ H. Daskalakis, "Pros ton en Smirni..." (X. Δασκαλάκης, "Πρός τόν έν Σμύρνη..."), s. 473-474.

sadece İbranice dilinin okuma ve yazması öğretilir. Öğretmenler mahallîdir, cemaat sandığından ayda 50-55 kuruş para alırlar.²⁰

Manisa nüfusunun en önemli ikinci unsuru ise şüphesiz Rumlardır. Bununla birlikte Manisa'nın Türkler tarafından fethini takip eden dönemde demografik olarak daha homojen bir yapıya kavuştuğunu zikretmiştik. 17. yüzyıla kadar Manisa'da ciddî bir Rum nüfusu göremeyiz, bu yüzyılda ise yer yer bu nüfus artış göstermeye başlamıştır. Ancak esas artış 18. yüzyıldan itibaren Ege adalarından, Mora'dan ve Yunan anakarasının başka bölgelerinden Rumların Batı Anadolu'ya göçü ile başlamıştır. Rum nüfusun Batı Anadolu'ya ve dolayısıyla Manisa'ya yoğun şekilde göç etmelerinin altında yatan temel sebep ise ekonomiktir.²¹ Özellikle Ege adalarındaki nüfus oldukça kısıtlı üretim araçlarına sahip olduğundan doğal olarak kendilerine en yakın verimli topraklara göç etmişlerdir. Çoğu tarım çalışanı olan bu Rum göçmenler, bölgedeki âyânlar tarafından kabul edilerek geniş topraklar için ucuz işgücü haline gelmiştir. Bu hale bugün baktığımızda bir çeşit "kazan-kazan" durumunun gerçekleştiği söylenebilir.

Özelde Manisa ve çevresine gelerek yerleşen Rum nüfusun ana kaynağı ise Midilli adasıdır. Manisa Rumlarının çoğu çeşitli zamanlarda Midilli'den gelerek bu topraklara yerleşmişlerdir. Geldiklerinde oldukça fakir oldukları tahmin edilen bu nüfus zaman içinde zenginleşmiş, tutumlu davranarak sahip olduklarını büyütmüşlerdir. Yeni evler inşa etmişler, çarşıda atölye ve dükkânlara sahip olmuşlardır. Bu durum da eski yerleşimleri olan Midilli'de kalan akraba ve dostların davetini beraberinde getirmiş ve Manisa'daki Rum nüfusu günden güne artmıştır.²²

Manisa Rum nüfusunun ikinci menşei ise Mora'dır. 1770 yılında Mora'da ortaya çıkan Yunan İsyanı, bölgedeki halkın göç etmesine neden olmuştur. "Orlov Olayları" olarak da bilinen isyanın, yöneticiler tarafından sert bir şekilde bastırılmasını²³ takip eden

²⁰ H. Daskalakis, "Pros ton en Smirni..." (X. Δασκαλάκης, "Πρός τόν έν Σμύρνη..."), s. 474.

²¹ Georgios Nakracas, *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, (çev.) İbrahim Onsunoglu, Belge Yay., İstanbul, 2003, s. 76.

²² H. Daskalakis, "Pros ton en Smirni..." (X. Δασκαλάκης, "Πρός τόν έν Σμύρνη..."), s. 474. Manisa'ya göç eden Rum nüfusun zaman içerisindeki maddî gelişimi için Bkz. Yuzo Nagata, *Tarihte Âyânlar/Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, TTK Yay., Ankara, 1997, s. 114 vd.

²³ Nacracas, s. 76. 1770 yılındaki bu isyan Türkiye'de çok ilgi çekmemiş görünmektedir. Konu ile alakalı derli toplu bilgiye yurtdışında yapılmış bir doktora

yıllarda buradaki Rum nüfus yaşadıkları yerleri terk ederek mülteci durumuna düşmüşlerdir. Bu göçmenler Yunanistan içinde çeşitli bölgelere gittikleri gibi İzmir, Filibe, Kayseri ve Manisa'ya da gelerek yerleşmişlerdir.²⁴ Hatta bu dönemde Osmanlı idaresi, İzmir, Aydın ve Saruhan'a fermanlar göndererek, bu bölgelere göç etmiş olan Rumların yine eski yerlerine yollanması için emir vermiştir. Ne var ki Rum nüfusun artmasının önüne geçilememiştir.²⁵ Böylece 19. yüzyıla geldiğimizde Batı Anadolu ile birlikte özelde Manisa, Rum nüfusun oldukça yoğun olarak yaşadığı bir merkez görünümü almıştır.

Manisa'daki Rum nüfusun bölgenin otokton halkı olduğuna ilişkin zaman zaman ortaya atılan söylemler de burada bir Rum eğitimci eliyle yalanlanır. Türk fethinde Manisa'da meskûn Magnetlerin²⁶ akıbetine de değinen Daskalaki, bu halkın kılıçtan geçirilmiş yahut ihtida etmiş olabileceklerini belirtmektedir. Ancak bu tartışmanın o zamana kadar yüzyıllardan beri Türk hâkimiyetinde bulunan bir coğrafyada yapılmasının da manası bulunmadığını kabul etmektedir.²⁷ Ne olursa olsun Manisa'daki Rum nüfusun Midilli ve Mora kökenli olduğu, bunların Manisa'nın en eski sakinleriyle hiçbir organik bağları olmadığı bir Rum öğretmen tarafından da dile getirilmektedir.

Daskalaki'nin yazısından Manisa'da yaşayan Rum nüfusun gündelik yaşantısını da takip etmek mümkündür. Çarşıda neredeyse tüm meslek gruplarında Rumları görürüz. Bakkallık, alkollü içki ve tütün satışı, kunduracılık, marangozluk, şekercilik, inşaat ustalığı, fırıncılık, terzilik, taş ustalığı gibi alanlarda da Manisa Rumları etkindir. Kültürel gelişim olarak da Manisa'da öne çıkan Rumlar çeşitli gazete ve dergilere abone olmuşlardır.²⁸ Özellikle 1821'deki

tezinden ulaşılabilir. Bkz. Birol Gündoğdu, *Ottoman Constructions of the Morea Rebellion, 1770's: A Comprehensive Study of Ottoman Attitudes to the Greek Uprising*, Toronto Üniversitesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Toronto, 2012.

²⁴ H. Daskalakis, "Pros ton en Smirni..." (X. Δασκαλάκης, "Πρός τόν έν Σμύρνη..."), s. 474.

²⁵ Nagata, s. 22.

²⁶ Manisa'nın "Magnetler" tarafından kurulduğu ve isminin de buradan geldiği rivayet edilir. Aslında Misya kökenli bir halk olan Magnetlerin Truva Savaşı sırasında Girit'e geçtikleri, daha sonra yeniden Anadolu'ya gelerek bir kısmı Menderes kıyısında, diğer bir kısmı da Spil Dağı eteklerinde "Magnesia" şehirlerini kurdukları rivayet edilir. Bkz. Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihi*, Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul, 1939, s. 9-10.

²⁷ H. Daskalakis, "Pros ton en Smirni..." (X. Δασκαλάκης, "Πρός τόν έν Σμύρνη..."), s. 474

²⁸ H. Daskalakis, "Pros ton en Smirni..." (X. Δασκαλάκης, "Πρός τόν έν Σμύρνη..."), s. 475.

Mora İsyanı'nı takip eden dönemde Batı Anadolu bölgesinde yaşayan Rum nüfusun eğitimini artırmak amacıyla neredeyse her Rum köyüne okullar açılmıştır. Bu Rum okulları gönüllü bağışları, miraslar ve bazı okullarda alınan eğitim ücretleri ile finanse edilmişlerdir.²⁹

Bu bağlamda Manisa merkezinde yaşayan Rumların eğitim hayatına da kısaca göz atmak gerekir. Şehirde 1874 yılı itibariyle 4'ü erkekler, 3'ü kızlar için olmak üzere 7 okul faaliyet göstermektedir. Bu okullardan ilkinin kuruluşu 70 yıl öncesine gitmektedir. Kız okulu ise 20 yıl kadar önce açılmıştır. Rum okullarının ilk faaliyete geçtiği dönemde genellikle tek öğretmenin görev yaptığını görmekteyiz. Daha sonraki aşamada ise öğretmen sayısı artacaktır. 1874'e geldiğimizde ise Manisa merkezinde görev yapan Rum okulu öğretmen kadrosunun oldukça güçlü olduğunu görüyoruz. Bu öğretmenler; Atina Rizareios Okulu'nda akademisyen olarak görev yapmaktayken Manisa'ya gelen Bay Mallios, Siro Lisesi mezunu Emmanuil Zapos, Atina Üniversitesi'nden Giritli Ioannis Dapontes (yıllık 10.000 kuruş maaş alıyor), Dapontes'in asistanı Kudüs Teoloji Okulu mezunu Ilias Evkelidis (yıllık 4.000 kuruş maaş alıyor), İzmir Evanjelik Okulu mezunu Nikolau Stilianopulu (yıllık 7.000 kuruş maaş alıyor) ve yıllık 9.000 kuruş maaşla üç sınıf okutan Bay Vasilios Venetianopulos'tur.

Kız okullarında da üç öğretmen bulunmaktadır. Daha önceki yıllarda az olan kız öğrenci sayısının son dönemlerde artma yöneliminde olduğu görülmektedir. Burada görev yapan öğretmenler; yıllık 100 Fransız lirası alan Stavru Mihailidu, yıllık 70 Fransız lirası alan Konstantinu Athanasiadu ve ayda 3 Türk lirası maaş alan Georgiu Yannidu'dur.³⁰

Manisa'da bulunan öğretmenler Evanjelik Okulu programı dâhilinde eğitim vermektedir. Bu okullarda alilodidaktik metot³¹

²⁹ Sadiye Tutsak, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002, s. 48.

³⁰ H. Daskalakis, "Pros ton en Smirni..." (X. Διασκαλάκης, "Πρός τόν έν Σμύρνη..."), s. 475-476.

³¹ Alilodidaktik yahut bu metodu ilk defa uygulayan Joseph Lancaster'e atfen "*Lancaster Okulları*". Karşılıklı gelişim anlamına gelir. 19. yüzyılın başlarında İngiltere'de işçi sınıflarının eğitilmesi amacıyla geliştirilmiş bir eğitim yöntemidir. Bu yöntemi uygulayan okullar sıralarla dolu bir odadan oluşmaktadır. Her sıra sekiz-on kişilik bir sınıf meydana getirmek ve bu sınıf, öğrencileri denetleyen daha kıdemli bir öğrencinin sorumluluğunda bulunmaktadır. Bu şekilde, yani üst sınıftaki öğrencilerin alt sınıftaki öğrencileri eğitmesi/denetlemesi yoluyla toplumun gelişmesi için büyük önem taşıyan eğitimi ucuza sağlama özelliğine sahiptir. Böyle bir sistem, Osmanlı Devleti'nde artan öğrenci sayısına paralel olarak bunların eğitimi

uygulanmakta ve Yunan hükümetinden onaylı kitaplarla eğitim sürdürülmektedir.³²

Manisa Köylerinde Nüfus ve Eğitim

Çalışmamızda Manisa köyleri ile alakalı kısım için Daskalaki'nin üçüncü yazısı temel alınmıştır. Yazı, yukarıda zikrolunduğu üzere Omiros dergisinin 3. cildinin 2. sayısında, “*Manisa Civarındaki Köylerin Fikrî ve Fizikî Durumları Hakkında*” başlığıyla ve 50-52. sayfalarda bulunmaktadır.

Burada Manisa'da yoğun Rum nüfusu barındıran belli başlı köyler incelenmiştir. Bu köyler; Karaçiftlik, Papaslı³³, Koldere, Hacileri³⁴, Çobanısya³⁵, Çavuşoğlu, Gavurköy³⁶ ve Horosköy³⁷ şeklinde incelenmiştir. Biz de bu sıraya uygun davrandık. Yazıda köy nüfuslarından bahsolunurken “*Hristiyan*” tabirinin kullanıldığı görülecektir. Burada kastedilenler Rum nüfustur. Zira muhtemelen Manisa merkezi dışındaki Hristiyan nüfus sadece Rumlardan oluşuyordu.³⁸

Karaçiftlik: Bu köyde 90 Hristiyan hanesi mevcuttur. Meskûnlar halk ağzı ile Rumca ve Türkçe konuşurlar. Çiftçilikle uğraşırlar, kendi mülkleri var olduğundan ekim için başka arazi kiralamazlar. Köydeki okula devam eden 25 çocuk, yazı, eski coğrafya, din, kutsal tarih ve aritmetik derslerinden eğitim alırlar. Öğretmenleri kilise sandığından yıllık 2.000 kuruş ücret alan Georgiu Krinopulu'dur. Öğretmen aynı zamanda kilisede muganni olarak da görev yapar.³⁹

için oldukça ekonomik bir çözüm sunmaktadır. Bu eğitim metodu gerekli ekonomik ve eğitsel araçlardan yoksun olan Anadolu'daki Rum cemaati için de idealdi. Bu çerçevede Alilodidaktik okullar Anadolu Rum cemaatleri içinde hızla arttı; 1870'li yılların sonunda sadece Anadolu'da sayılarının 1500'ü geçtiği ifade edilmektedir. Bkz. Haris Eksertzoğlu, *Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati/Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi*, (çev.) Foti Benlisoy ve Stefo Benlisoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004, s. 56 (çevirenlerin notu).

³² H. Daskalakis, “Pros ton en Smirni...” (X. Δασκαλάκης, “Πρός τόν έν Σμύρνη...”), s. 477.

³³ Halitpaşa.

³⁴ Hacihaliller.

³⁵ Aşağı Çobanısya.

³⁶ Muradiye.

³⁷ Horosköy.

³⁸ Nejdet Bilgi, “1834-1835 Yıllarında Saruhan Sancağı'nda Nüfus”, *Manisa Dergisi*, Sayı 13, Mayıs 1997, s. 20; Bilgi, “1842 Yılında Saruhan...”, s. 92-93.

³⁹ H. Daskalakis, “Peri tis Dianitikis ke İlikis Katastaseos ton Parakimenon ti Magnisia Horion”, *Omiros*, Etos 3, Tevhos 2, 1875, s. 50 (X. Δασκαλάκης, “Περί της

Papaslı: 1842’de 95 olan hane sayısı⁴⁰ 1874’te 140 haneye ulaşmıştır. Meskûnları halk ağzı ile Rumca ve Türkçe konuşurlar. Neredeyse tamamı çiftçidir. Zanaatkârlar ve çobanlar da az çok varlıklıdır. Uzun yıllardan beri köyde bulunan birkaç mülk, kız ve erkekler için alilodidaktik okula tahsis edilmiştir. On yıldır görevde bulunan öğretmenleri, Mora Tripoli Eğitim Yüksekokulu’ndan Rotiris Lakedemon’dur ve kilise sandığından yıllık 2.000 kuruş maaş alır. Bu köydeki ailelerin nüfusu ve binaların fizikî durumundan hareketle küçük bir kız okulu daha yapılması düşünülmektedir.⁴¹

Koldere: Koldere köyü ile alakalı bir çalışmaya göre köyün 1845 yılındaki nüfusu tahminen 450-500 kadardır.⁴² 1874 yılındaki kaynağımıza göre ise yaklaşık 200 Hristiyan hane bulunmaktadır. Binden fazla sakinin tamamı halk ağzı ile Rumca ve Türkçe konuşurlar. Zanaatkârlar, tüccarlar ve çobanlar dışında tamamı çiftçilikle uğraşırlar ve çiftçiler genellikle kiraladıkları arazileri ekip biçerler. 1870’ten beri okulları bulunmaktadır.⁴³ Öğretmeni ise Kıbrıs Diyakoz Okulu’ndandır. Kilise sandığından aylık 120 kuruş maaş alır. Bu maaş dışında öğrenci başına aylık 4 kuruş ek ödeme alır. Bu köy okulunun öğrenci sayısı kışın 40 civarında iken baharla birlikte bu sayı 20’ye iner. Bu köyde bir kız okuluna ihtiyaç vardır.⁴⁴ Uzun yıllar boyunca Manisa’nın ünlü âyân ailesi Karaosmanoğulları’na ait olan bu arazi oldukça verimli bir bölge hüviyeti taşımaktadır. Toprak mülkiyetinin el değiştirmesi sırasında yaşanan bir takım sıkıntılar yüzünden burası 1880’li yılların sonunda Osmanlı padişahı II. Abdülhamid tarafından satın alınacaktır. Bu döneme gelindiğinde 190’ı Müslüman olmak üzere toplam 1.242 nüfus barındırmaktadır.⁴⁵

Διανοητικής καί Υλικής Καταστάσεως των Παρακειμένων τη Μαγνησία Χωριών”, *Όμηρος*, Έτος Γ’, Τεύχος 2, 1875, σ. 50).

⁴⁰ Bilgi, “1842 Yılında Saruhan...”, s. 100.

⁴¹ H. Daskalakis, “Peri tis Dianitikis...” (X. Δασκαλάκης, “Περί τής Διανοητικής...”), s. 50.

⁴² Ferhat Berber, “Temettüât Kayıtlarına Göre Manisa Koldere Çiftliği/Köyü’nün Sosyo-Ekonomik Durumu (1844-1845)”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 13, Kış 2013, s. 241.

⁴³ Bununla beraber 1845’teki temettüât kaydına göre köyde 2 öğretmen mevcuttur. Bkz. Berber, “Temettüât Kayıtlarına Göre...”, s. 244 ve 246. Bu durum bize köyde o yıllarda müstakil bir okul binası olmamasına rağmen çocukların temel eğitim aldıklarını düşündürmektedir. Okulun 1870’te açılmasına kadar muhtemelen köydeki evlerden biri bu amaçla eğitime tahsis edilmiş olabilir.

⁴⁴ H. Daskalakis, “Peri tis Dianitikis...” (X. Δασκαλάκης, “Περί τής Διανοητικής...”), s. 50.

⁴⁵ Ferhat Berber, “II. Abdülhamid’e Satılan Bir Çiftliğin Hikâyesi ve Düşündürdükleri”, *Türkiyat Araştırmaları*, Sayı 20, Bahar 2014, s. 28.

Bu çerçevede 1874'te hane sayısı üzerinden yaklaşık olarak 1.000 olarak tahmin ettiğimiz nüfusun 1890'lı yıllara girerken önemli bir artış kaydettiğini ve artık ciddi bir Müslüman nüfus da barındırmakta olduğunu görmekteyiz.

Hacileri: Diğer köylerin aksine burada Rum ve Türk nüfusun birlikte yaşadığını görmekteyiz. 1842 yılında 68 hanede 132 erkek Rum ve 17 hanede 26 erkek Müslüman nüfus⁴⁶ barındıran bu köyde 1874 yılına gelindiğinde 100 Hristiyan ve 30 Türk aile vardır. 500'ün üzerindeki meskûnlar Rumca ve Türkçe konuşurlar. Çiftçilik yapmakta ve kendi tarlalarını işlemektedirler. Uzun yıllardan beri faaliyet gösteren bir okulları vardır. Geçmiş yıllarda Evanjelik Okulu'ndan Yannis Sakelaridu öğretmenlik görevini yürütmekteyken, bu yıl Lakonia'dan Kalamis Lisesi'nde eğitim almış Ilias Antoniadis öğretmenliğe başlamıştır. Kilise sandığından yıllık 2.000 kuruş ücret almaktadır. Okulun öğrenci sayısı kışın 35, yazın 15 kadardır. Meskûnlar az çok varlıklı olmalarına rağmen okulun eksik ve ihtiyaçları oldukça fazladır.⁴⁷

Çobanısya: 1842'de 86 hanede 164 erkek nüfus⁴⁸ barındıran köyün 1874'e gelindiğinde binden fazla sakini vardır. Rumca ve Türkçeyi düzgün konuşurlar. Birkaç zanaatkâr ve esnaf dışındaki nüfus çiftçilikle uğraşır, çoğunun kendi toprağı mevcuttur. Bu köyün maddî durumu genel anlamda oldukça iyidir. Alilodidaktik okulları vardır. Öğretmenleri kilise sandığından yıllık 3.000 kuruş alan Georgios Vlasiadis'tir. 50 kadar öğrenci okula devam etmektedir. Bir önceki eğitim-öğretim döneminde kilisenin de teşviki ile köyde eğitim görmüş 40 kız çocuğundan 8'i Manisa'daki kız okuluna devam etmişlerdir. Bu 8 kız Manisa'da kız okulunda kilise sandığından aylık 200 kuruş ücret alan Bayan Amalia H. Mihail'den eğitim almışlardır.⁴⁹

Çavuşoğlu: Çavuşoğlu köyünün diğerlerine nispetle küçük bir köy olduğunu görürüz. Nitekim 1842 yılında köyde 23 hanede 57 gayr-ı müslim erkek nüfus bulunuyordu.⁵⁰ Bu köy hakkındaki diğer bilgiler burada görev yapan öğretmen eliyle alınmıştır. Buna göre köy meskûnları Rumca konuşmaktadırlar ancak bunu dışarıdan gelenlere göstermezler. Buradaki nüfusun kökeni Mora'dır, buradan 1779

⁴⁶ Bilgi, "1842 Yılında Saruhan...", s. 99.

⁴⁷ H. Daskalakis, "Peri tis Dianitikis..." (X. Δασκαλάκης, "Περί τής Διανοητικής..."), s. 50-51.

⁴⁸ Bilgi, "1842 Yılında Saruhan...", s. 100.

⁴⁹ H. Daskalakis, "Peri tis Dianitikis..." (X. Δασκαλάκης, "Περί τής Διανοητικής..."), s. 51.

⁵⁰ Bilgi, "1842 Yılında Saruhan...", s. 100.

yılında kaçmışlardır. Bunların dışında Orta Yunanistan, Epir ve Midilli kökenliler de vardır. İlk dönemlerde istisnasız hepsi Türk toprak sahiplerine ait tarlalarda çalışırken zaman içerisinde bu toprakları satın almışlardır. Köyün öğretmeni ihtiyaç doğrultusunda okuldaki çalışmalarının yanı sıra kilisede mugannilik yapmaktadır.⁵¹

Gavurköy: 1842 rakamlarına göre 210 hane bulunan köyde 566 erkek vardır. Müslüman nüfusa ise rastlanmaz.⁵² 1874'e gelindiğinde ise hane sayısı oldukça artmış ve köy üç yüzden fazla haneye ulaşmıştır, bu köyde daha çok Türkçe konuşulmaktadır. Manisa'ya yakın olmasına rağmen ilişkileri çok sıkı değildir. Nüfusun çoğu çiftçidir ve kendi topraklarını işler. Gavurköy'de biri erkek biri kızlar için iki okul vardır. Erkek okulunun öğretmeni yıllık 4.500 kuruş maaş alan Eustratios Anagnastopulos'tur. Okulun kışın 90 kadar olan öğrenci sayısı yaz aylarında trajik şekilde düşmektedir. Kız okulu ise iki yıl önce açılmıştır. Öğretmenleri, Manisa'daki kız okulunda da ders veren Dikaterini H. Georgiu'dur ve kilise sandığından yıllık 3.000 kuruş ücret almaktadır. Okulun 70 kadar öğrencisi vardır.⁵³

Horosköy: Horosköy'de 1842 yılında 166 hanede 383 erkek nüfus yaşamaktadır ve köyde Müslüman nüfus yoktur.⁵⁴ 1874'teki rakamlara göre ise köyde 250'nin altında Hristiyan hane vardır ve hepsi Türkçe konuşurlar. Bu köydeki Rum nüfusu da gözle görülür artış göstermiştir. Horosköy meskûnları çiftçidir ve aynı araziye yıl içinde birden fazla kez ekim yaparlar. Bu köy Aya Anastasya Manastırı ile tanınmaktadır. Bu mabedi inşa ettiren kişi Konstantin Artinoglu'dur.⁵⁵ Burada o sene köye uğrayan hacılar için yılda iki defa panayır gerçekleştirilir. Gelenlerin neredeyse her biri Anadolu'nun farklı yerlerindedir ve gelirlerken yanlarında farklı sunaklar getiriler. Bu sunulardan elde edilen gelir 1860 yılında kız okulu için, 1863'te ise alilodidaktik okul için aktarılmıştır.⁵⁶

⁵¹ H. Daskalakis, "Peri tis Dianitikis..." (X. Δασκαλάκης, "Περί τῆς Διανοητικῆς..."), s. 51.

⁵² Bilgi, "1842 Yılında Saruhan...", s. 99. Gavurköy/Muradiye bu dönemlerde Kâfirboz olarak da anılıyordu. Nitekim burada da "Karye-i Kâfirboz" şeklinde geçmektedir.

⁵³ H. Daskalakis, "Peri tis Dianitikis..." (X. Δασκαλάκης, "Περί τῆς Διανοητικῆς..."), s. 51.

⁵⁴ Bilgi, "1842 Yılında Saruhan...", s. 99.

⁵⁵ Bahsi geçen Konstantin Artinoglu'nun, incelediğimiz devirdeki en zengin çiftlik kâhyalarından "*Altınöğlü Aci Konstantin*" olması kuvvetle muhtemeldir. Evkaf-ı Hümâyûn'a bağlı Yeni Çiftlik'in kâhyası bu kişi ile alakalı bilgi için bkz. Nagata, s. 119.

⁵⁶ H. Daskalakis, "Peri tis Dianitikis..." (X. Δασκαλάκης, "Περί τῆς Διανοητικῆς..."), s. 51-52.

Sonuç

Manisa, 18 ve 19. yüzyıllarda Rum nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerlerden biridir. Manisa merkezi ile alakalı olarak gerek ana kaynaklar ve gerekse bunların değerlendirildiği akademik çalışmalar bulunmaktadır ancak özellikle Manisa merkez kazasına bağlı köylerdeki Rum nüfusun durumu ile alakalı olarak elimizdeki bilgiler sınırlıdır.

Bununla birlikte Osmanlı Devleti vatandaşı olan Rumlar özellikle 18. yüzyılın sonlarından itibaren önemli bir kültürel atılım gerçekleştirmişler ve Batı Anadolu bölgesiyle ilgili ciddi eserler neşretmişlerdir. Bu eserler birinci elden kaynaklardır ve o günün portresini iyi bir şekilde çizerler. Pek çok Batı Anadolu yerleşimi için olduğu gibi Manisa için de bu tip kaynakların değerlendirilmesi oldukça önemlidir.

Bu çerçevede konumuzla alakalı ilk değerlendirme eğitim alanında yapılabilir. Manisa'da yaşayan tüm etnik unsurların bir şekilde çocuklarının eğitim almalarına istek duydukları açıktır ancak baktığımızda burada temel eğitimin yeterli görüldüğünü de söylememiz gerekir. Köylerde ise durum daha farklıdır. Kış aylarında okula devam eden öğrenci mevcudu bahar ve yaz aylarında oldukça düşer. Bu da doğaldır, zira tarımla uğraşan köy nüfusu için işlerin yoğunlaştığı dönemlerde çocuklarının okulda sırada değil tarlada yanlarında bulunmaları daha makbuldür.

Bir diğer konu ise yukarıda bahsettiğimiz köylerde yaşayan Rumların kullandıkları gündelik dille ilgilidir. Bu konu ile alakalı bilgi veren Nakracas yanlış olarak burada "*bazıları Türkçe, bazıları Rumca konuşan*" ibaresini kullanır. Bundan köydeki nüfustan kiminin sadece Rumca kiminin sadece Türkçe bildiği anlamı çıkmaktadır. Burada bir çeviri hatası olması aklımıza gelen ilk seçenektir. Zira Nakracas bu konuyu verirken, Sia Anagnastopulu'nun 19. yüzyılda Anadolu'daki Rum cemaatini işlediği kitabına atıfta bulunur. Anagnastopulu'nun kaynağı ise bu çalışmada temel olarak incelediğimiz Daskalaki'nin yazıdır. Daskalaki köylerde yaşayan nüfusun konuşma dilinden bahsederken "*Elinikin ke tin Turkikin-Eλληνικήν και την Τουρκικήν*" yani "*Rumca ve Türkçe*" tabirini kullanır. Dolayısıyla bu ibare köylerde yaşayan Rumların kimisinin Türkçe kimisinin Rumca değil, nüfusun hem Türkçe hem Rumca konuştuğunu belirtmektedir ki mantıklı olan da budur.

Çalışmanın önemli bir sonucu da Manisa'daki Rumların kökenine yöneliktir. Bölge ile alakalı olarak özellikle Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde sıkça dillendirilen ve buralarda

yaşayan Rumların otokton halk olduğuna yönelik bir takım siyasî iddiaların gerçeği yansıtmadığı ortaya çıkmaktadır. Manisa'da yaşayan Rumların menşeinin birinci sırada Midilli Adası ve sonrasında Mora ve diğer Ege adaları olduğu, bunların özellikle 18. yüzyıldan itibaren bölgeye göç ettikleri ve gerek üreme gerekse süregelen göçlerle Rum nüfusun arttığı bir dönem kaynağı tarafından dile getirilmektedir. Yani bunların Manisa'da Türk hâkimiyeti öncesi yaşayan halkla herhangi bir bağı yoktur.

KAYNAKLAR

Aydın Vilayet Salnâmesi 1296/1879

BERBER, Ferhat (2014), "II. Abdülhamid'e Satılan Bir Çiftliğin Hikâyesi ve Düşündürdükleri", *Türkiyat Araştırmaları*, S: 20, ss. 27-43.

BERBER, Ferhat (2013), "Temettüât Kayıtlarına Göre Manisa Koldere Çiftliği/Köyü'nün Sosyo-Ekonomik Durumu (1844-1845)", *Gazi Akademik Bakış*, C: 7, S: 13, ss. 233-268.

BİLGİ, Nejdet (1997), "1834-1835 Yıllarında Saruhan Sancağı'nda Nüfus", *Manisa Dergisi*, S: 13, ss. 19-30.

BİLGİ, Nejdet (2001), "1842 Yılında Saruhan Sancağı'nın Nüfusu ve İdarî Bölünüşü", *Manisa Araştırmaları*, S: 1, ss. 87-122.

DASKALAKİS, H. (1874), "Pros ton en Smirni filekpedeftikon silogon o Omiros", *Omiros*, Etos 2, Tevhos 12, ss. 469-477 (ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, Χ., "Πρός τόν έν Σμύρνη φιλεκπαιδευτικόν σύλλογον ο Όμηροσ", *Όμηροσ*, Έτος Β', Τεύχος 12)

DASKALAKİS, H. (1875), "Peri tis Dianitikis ke İlikis Katastaseos ton Parakimenon ti Magnisia Horion", *Omiros*, Etos 3, Tevhos 2, ss. 50-52 (ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, Χ., "Περί τής Διανοητικής καί Υλικής Καταστάσεωσ των Παρακειμένων τη Μαγνησία Χωριών", *Όμηροσ*, Έτος Γ', Τεύχος 2)

EKSERTZOGLU, Haris (2004), *Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati/Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi*, (çev.) Foti Benlisoy ve Stefo Benlisoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

EMECEN, Feridun M. (1989), *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, TTK Yayınları, Ankara.

KÖKLÜ, Nusret (1970), *Dünkü Manisa*, İkinci Kitap, Ankara.

KÖKLÜ, Nusret (1992), "Dünkü Manisa'dan Görüntüler", *Manisa Dergisi*, S: 1, ss. 5-11.

NAGATA, Yuzo (1997), *Tarihte Âyânlar/Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, TTK Yayınları, Ankara.

NAKRACAS, Georgios (2003), *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, (çev.) İbrahim Onsunuđlu, Belge Yayınları, İstanbul.

ORTAÇ, Hilal (1996), *Tanzimattan Birinci Meşrutiyete Manisa (İdari, Sosyal, Ekonomik ve Demografik Yapı)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.

TUTSAK, Sadiye (2002), *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ULUÇAY, Çağatay ve İbrahim GÖKÇEN (1939), *Manisa Tarihi*, Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul.

